

केंद्र शासनाच्या स्वच्छ भारत अभियान (नागरी)
२.० च्या धर्तीवर राज्यात स्वच्छ महाराष्ट्र
अभियान (नागरी) २.० राबविण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
नगर विकास विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक-स्वमअ-२०२२/प्र.क्र.७३/नवि ३४
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग,
मंत्रालय, मुंबई ४०००३२
दिनांक :- १५ जुलै, २०२२

वाचा :-

केंद्र शासनाच्या “स्वच्छ भारत अभियान” (नागरी) २.० करिता दि. २५ ऑक्टोबर, २०२१ रोजी निर्गमित मार्गदर्शक सूचना.

प्रस्तावना :-

देशातील सर्व शहरामध्ये व ग्रामीण भागात स्वच्छता व शौचालय सुविधा उपलब्ध करून देण्यासाठी “स्वच्छ भारत अभियान” दि. ०२ ऑक्टोबर, २०१४ ते दि. ०२ ऑक्टोबर, २०१९ या कालावधीमध्ये केंद्र शासनाद्वारे राबविण्यात आले आहे. सदर अभियान महाराष्ट्र राज्यात दि. १५ मे, २०१५ च्या शासन निर्णयान्वये राबविण्यास राज्य शासनाने मान्यता दिली. त्यानुसार हे अभियान यशस्वीरित्या राबविण्यात आले आहे.

०२. सन २०११ च्या जनगणनेनुसार राज्याची नागरी लोकसंख्या ५,०८,२७,५३१ (राज्याच्या एकूण लोकसंख्येच्या ४५.२३%) इतकी आहे. तर, नागरी भागातील एकूण कुटुंबांची संख्या १,०८,१३,९२८ इतकी आहे. केंद्र शासनाच्या “स्वच्छ भारत अभियानाच्या” धर्तीवर राज्यातील सर्व शहरे हागणदारी मुक्त करणे, आरोग्यदायी स्वच्छतेच्या सवयीतील बदल सुनिश्चित करून घन कचऱ्याचे शास्त्रोक्त पद्धतीने व्यवस्थापन करण्याच्या उद्देशाने राज्य शासनाने “स्वच्छ महाराष्ट्र अभियानाची” शासन निर्णय, नगर विकास विभाग, दिनांक १५ मे, २०१५ अन्वये सुरुवात केली. या अभियानांतर्गत महाराष्ट्रात ७,१३,७१८ वैयक्तिक घरगुती शौचालये व १,६०,२८० इतकी सामुदायीक / सार्वजनिक शौचालय सिट्स बांधण्यात आली आहेत. त्यामुळे ऑक्टोबर २०१७ मध्ये संपूर्ण नागरी महाराष्ट्र हागणदारी मुक्त (ODF) तसेच मार्च २०२१ पर्यंत १७३ शहरे ODF+, २१२ शहरे ODF++ झाल्याचे घोषित करण्यात आले आहे. राज्यातील नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमधून दररोज निर्माण होणाऱ्या कचरा घरोघरी जावून ओल्या व सुक्या स्वरूपात विलगीकृत करून गोळा केला जातो व या कचऱ्यावर प्रक्रिया केली जाते.

३. “स्वच्छ भारत अभियानात” सातत्य राखण्याच्या दृष्टीने व संपूर्ण नागरी भारत कचरा मुक्त करण्याच्या दृष्टीने वैयक्तिक, सामुदायिक व सार्वजनिक शौचालयांकरिताच्या गुंतवणुकीमध्ये सातत्य राखणे, वापरलेले पाणी व मैला यांची प्रक्रिया, विल्हेवाट व पुनर्वापर करणे, सर्व प्रकारच्या घनकचऱ्याचे व्यवस्थापन करणे व जुना साठलेला कचरा, प्लास्टिक कचरा, बांधकाम व पाडकाम कचरा इत्यादींची विल्हेवाट लावणे व व्यवस्थापन करणे, याकरिता आर्थिक मदत करणे इत्यादी गरजा विचारात घेऊन केंद्र शासनाच्या गृहनिर्माण तथा नागरी कार्यमंत्रालयाद्वारे “स्वच्छ भारत अभियान नागरी २.०” चा प्रारंभ करण्यात आला आहे. सदर अभियान दिनांक ०२ ऑक्टोबर, २०२१

ते दिनांक ०१ ऑक्टोबर, २०२६ पर्यंत राबविले जाणार आहे. या अभियानाचा मुख्य उद्देश “कचरा मुक्त शहरे” हा आहे.

केंद्र शासनाने निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार “स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.०” च्या धर्तीवर राज्यातील सर्व वैधानिकरित्या स्थापित झालेल्या नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये “स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) २.०” हे अभियान राबविण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

“स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.०” देशामध्ये एक अभियान म्हणून राबविण्यासाठीच्या मार्गदर्शक सूचना केंद्र शासनाच्या गृहनिर्माण तथा नागरी कार्य मंत्रालयाद्वारे (MoHUA) दि.२५ ऑक्टोबर, २०२१ रोजी प्रसिध्द केल्या आहेत. यानुसार देशातील सर्व वैधानिकरित्या स्थापित झालेल्या नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये अभियानाची अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे. या धर्तीवर राज्यामध्ये “स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) २.०” हे एक अभियान राबविण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे.

२. अभियानाचे ध्येय धोरण:- “कचरामुक्त” नागरी भारताचे अंतिम उद्दिष्ट साध्य करण्याकरिता “स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) २.०” मधील घटकांच्या अंमलबजावणीसाठी यापूर्वी हाती घेतलेल्या “स्वच्छ भारत अभियान” मधील अनुभव तसेच केंद्र शासनाच्या गृहनिर्माण तथा नागरी कार्य मंत्रालयाद्वारे (MoHUA) दि. २५ ऑक्टोबर, २०२१ रोजी प्रसिध्द केलेल्या कार्यान्वयीन मार्गदर्शक सूचना (Operational Guidelines) यांचा आधार घेण्यात येत आहे. यानुसार “स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) २.०” या अभियानातर्गत सर्व शहरांसाठी “कचरा मुक्त शहराचा” दर्जा प्राप्त करण्याचा दृष्टीकोन समोर ठेऊन खालील उद्दिष्टे साध्य करण्यात यावीत:-

i. शाश्वत घन कचरा व्यवस्थापन (Sustainable Solid Waste Management)

- सार्वजनिक ठिकाणाची स्वच्छता आणि आरोग्य सुनिश्चित करण्याबरोबरच घन कचरा व्यवस्थापनाच्या १००% शास्त्रोक्त प्रक्रियेसह सर्व शहरे स्वच्छ आणि कचरा मुक्त करणे.
- घनकचरा व्यवस्थापन करताना होणारे वायू प्रदूषण कमी करणे.
- एकल-वापर प्लास्टिकच्या (Single Use Plastic) वापरात टप्पाटप्पाने कपात करणे.

ii. शाश्वत स्वच्छता (Sustainable Sanitation).

- या घटकाचा उद्देश सर्व वैधानिकरित्या स्थापित झालेल्या नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये हागणदारी मुक्त दर्जा कायम ठेवणे.

iii. शाश्वत स्वच्छता आणि वापरलेल्या पाण्यावर प्रक्रिया (Sustainable sanitation and treatment of used water)

- वापरलेले पाणी जलस्रोतांमध्ये सोडण्यापूर्वी त्यावर प्रक्रिया करणे आणि प्रक्रिया केलेल्या पाण्याचा जास्तीत जास्त पुनर्वापर करणे.

- भूयारी गटार आणि सेप्टिक टाक्यांमध्ये धोकादायक पद्धतीने मानवी प्रवेश बंद करण्यात यावे.
- भूयारी गटार आणि सेप्टिक टाक्यांची संपूर्ण यांत्रिकीकृत यंत्रणेद्वारे स्वच्छता करण्यात येऊन हाताने मैला हाताळण्याच्या पद्धतीची शाश्वत समाप्ती करणे.
- iv. **लोक सहभाग (लोकचळवळ)** आणि “स्वच्छ” वर्तनाचे संस्थात्मकीकरण करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणावर नागरिकांपर्यंत पोहोचण्याबरोबरच जागरूकता निर्माण करणे.
- v. अभियानाची उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी कार्यक्रमात्मक हस्तक्षेपांची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी **संस्थात्मक क्षमता निर्माण** करणे.

३. **स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) २.० चे धोरण व मार्गदर्शक तत्त्वे**

कचरामुक्त नागरी भारताचे अंतिम उद्दिष्टे साध्य करण्याकरीता स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० मधील घटकांची अंमलबजावणी करण्यासाठी स्वच्छ भारत अभियानाच्या अनुभवा आधारे खालील मार्गदर्शक तत्त्वे आणि धोरणे यांचा स्वीकार करण्यात येत आहे.

३.१ **स्वच्छता मानके:**

- अभियानाचे दर्जात्मक परिणाम मिळणेकरिता केंद्र शासनाच्या गृहनिर्माण तथा शहरी कार्य मंत्रालयाने अनेक प्रमाणित कार्यपद्धती (Protocol) तयार केले आहेत. ज्यात ODF, ODF+, ODF++, Water+ आणि कचरा मुक्त शहरांसाठीचे स्टार मानांकन यांचा समावेश आहे.
- ही प्रमाणित कार्यपद्धती, शहरे आणि शहर प्रतिनिधींसाठी मार्गदर्शक दस्तऐवज म्हणून काम करत असल्याने यापुढेही ही कार्यपद्धती चालूच राहतील.

३.२ **स्पर्धात्मकतेवर भर-**

- सर्व नागरिकांना स्वच्छता आणि कचरा व्यवस्थापन सेवा प्रदान करणे, प्रशासनास गतिमान व सक्षम करण्याकरिता देखरेख करण्यासाठीची स्पर्धात्मक चौकट अंमलबजावणीला गती देण्यास मदत करते. यामुळे शहरांचे वार्षिक मानांकन स्वच्छ सर्वेक्षणाद्वारे सुरू ठेवले जाईल.

३.३ **क्षमता बांधणी:**

- अभियानाचे शाश्वत परिणाम साधण्यासाठी प्रशासनामध्ये संस्थात्मक आणि व्यक्तिगत क्षमता निर्माण करण्यासाठी ई-लर्निंग आणि इतर माध्यमातून तसेच स्वच्छता आणि कचरा व्यवस्थापन क्षेत्रात कौशल्य विकासावर भर देणे याद्वारे क्षमता बांधणी केली जाईल.

३.४ **भागीदारी/सहभाग:**

- अभियान अंमलबजावणीमध्ये सर्व विकास, ज्ञान, क्षेत्रीय व औद्योगिक घटकांचा सहभाग व समावेश केला जाईल.

३.५ लोक सहभाग:-

- (अ) सर्वश्रेणी व स्तरातील नागरिकांना अभियानाच्या केंद्रस्थानी आणणे (उदा.महिला आणि गृहिणी, विद्यार्थी आणि तरुण, ज्येष्ठ नागरिक आणि सेवानिवृत्त कर्मचारी, धार्मिक नेते, समाज माध्यमांना प्रभावित करणाऱ्या व्यक्ती, नामांकित व्यक्ती (सेलिब्रिटी) आणि ब्रँड अम्बेसेडर, स्वयंसहायतागट, बाजार आणि इतर उद्योग संघटना, रेसिडेंट वेल्फेअर असोसिएशन (RWA) मधून निवडून आलेले प्रतिनिधी इ., नियोजन ते देखभाल व दुरुस्ती (O&M) या प्रणालीमध्ये महिला नेतृत्वाला प्रोत्साहन देण्यात यावे.
- (आ) नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था या सर्व शहरी आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल (विशेषतः झोपडपट्टीत राहणारे) आणि इतर असुरक्षित गट यांच्या स्वच्छता आणि कचरा व्यवस्थापन गरजांवर विशेष लक्ष केंद्रित करावे.
- (इ) पुर्नप्रक्रिया (Recycle) करणारे आणि स्कॅप व्यावसायिक यांचा घनकचरा व्यवस्थापन पुर्नप्रक्रिया शृंखलेमध्ये समावेश करावा.
- (ई) स्वच्छता कामगारांची सुरक्षितता आणि कल्याण सुनिश्चित करणे, ज्यामध्ये:-
- साफसफाई कार्याच्या यांत्रिकीकरणाद्वारे भूयारी गटार आणि सेप्टिक टाकीच्या स्वच्छतेसाठी धोकादायक पद्धतीने मानवी प्रवेश बंद करणे, स्वच्छता कामगारांना संरक्षणात्मक उपकरणे/पीपीई किटची तरतूद करणे इ.
  - सेप्टिक टँक स्वच्छ करण्याबाबत नागरिकांना त्यांच्या विनंती /तक्रारी आणि सूचना नोंदवता याव्यात यासाठी हेल्पलाइन क्रमांक निश्चित करणे;
  - जबाबदार स्वच्छता प्राधिकरण (Responsible Sanitation Authority) आणि सर्व शहरांना समाविष्ट करणारे स्वच्छता प्रतिसाद युनिट (Sanitation Response Unit) अनिवार्यपणे स्थापित करणे.

३.६ डिजिटल सक्षमीकरण :

- अभियान अधिक डिजिटल आणि पेपरलेस बनविण्यासाठी, मालमत्तांचे वास्तवकालीन संनियंत्रण (रिअल-टाइम मॉनिटरिंग) सक्षम करण्यासाठी, त्यांचा पूर्ण क्षमतेचा वापर सुनिश्चित करण्यासाठी माहिती प्रसार व तंत्रज्ञान आधारित संनियंत्रणाद्वारे अधिक तीव्रतेने लक्ष केंद्रित केले जाईल. प्रकल्पांच्या अंमलबजावणीच्या टप्प्यात कार्यक्षमतेच्या मापदंडांवर वास्तवकालीन डेटा मिळण्यासाठी डिजिटल साधने वापर करणे सर्व शहरांकरिता अनिवार्य असेल.

३.७ सामाजिक उपक्रमांसाठी तंत्रज्ञान व नव कल्पनांना प्रोत्साहन :

- स्वच्छता आणि घन कचरा व्यवस्थापनामध्ये लघु आणि खाजगी उद्योजक व स्टार्ट-अपद्वारे स्थानिक पातळीवरील नवनवीन, किफायतशीर उपाय आणि व्यवसाय नमुन्यांचा अवलंब करण्यास अभियान प्रोत्साहन देईल. याद्वारे "आत्मनिर्भर भारत" आणि "मेक इन इंडिया" या शासनाच्या धोरणाला पुढे नेण्यासाठी संशोधन व

विकासामध्ये (R&D) गुंतवणूक करणे, तांत्रिक समस्या सोडवणे आणि GeM पोर्टलमध्ये समावेश करण्यासाठीच्या आवश्यक सुविधांचा समावेश करावा.

३.८ नियोजनावर भर :

➤ आंतरविश्लेषण (Gap Analysis) वर आधारित खालील कृती योजना तयार करणे आवश्यक आहे.

अ) शहर घनकचरा व्यवस्थापन कृती आराखडा (CSWAP- City Solid Waste Action Plan)

ब) स्वच्छता व सांडपाणी आणि सेप्टेज व्यवस्थापनासाठी शहर स्वच्छता कृती आराखडा (CSAP - City Sanitation Action Plan)

क) कचरामुक्त शहरांच्या निर्मितीसाठी एकत्रित कृती योजना.

३.९ कार्यात्मक परिणाम आणि त्यांच्यावरील देखरेख यावर विशेष भर :

➤ परिणाम-आधारित निधी वितरण (Progress Based Fund Disbursement) हे अभियानाचे वैशिष्ट्य आहे. केंद्राच्या हिश्याच्या निधीचा पहिला आणि दुसरा हप्ता राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांना त्यांच्या आणि शहरांच्याद्वारे विनिर्दिष्ट उद्दिष्टे/परिणाम साध्य करण्याच्या अधीन राहून वितरीत केला जाईल.

३.१० शहरी-ग्रामीण अभिसरण :

➤ सामायिक कचरा प्रक्रिया सुविधांचा कार्यक्षमतेने वापर करण्याकरीता संलग्न शहरे (ULBs) आणि ग्रामीण भागातील गटांना सामायिक (क्लस्टर) आधारावर पायाभूत सुविधा प्रकल्प हाती घेता येतील.

३.११ प्रोत्साहनात्मक वातावरण निर्मिती-

अ) राज्ये/केंद्रशासित प्रदेश आणि शहरे त्यांच्या निविदा तयार करण्यासाठी वापर करू शकतील असे नमुना RFP तयार करणे.

ब) राज्ये/शहरांची GeM पोर्टलद्वारे खरेदी सुलभ करणे.

क) राज्ये/शहरांमध्ये स्टार्ट-अप इकोसिस्टम/सार्वजनिक खाजगी भागीदारीला प्रोत्साहन देणे:

स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० अंतर्गत विविध आवश्यक घटकांकरिता सार्वजनिक खाजगी भागीदारी (PPP) तत्वावरील प्रकल्पांद्वारे निधी उपलब्ध करणे व शहरी पायाभूत सुविधांमध्ये खाजगी भांडवल आमंत्रित करण्यास प्राधान्य देण्यात आले आहे.

३.१२ योग्य परिणाम साध्य करण्यासाठी १५ व्या वित्त आयोगाच्या अनुदानाचा (बंधित व अबंधित) लाभ घेणे.

राज्ये/केंद्र शासित प्रदेश आणि शहरांनी अभियानाच्या परिणामांची पूर्तता करण्यासाठी स्वच्छ भारत अभियान २.० (नागरी) करिता प्राप्त होणाऱ्या निधी व्यतिरिक्त १५ व्या वित्त आयोगाच्या अनुदानाचा लाभ घेता येईल.

३.१३ राष्ट्रीय अभियाने आणि राष्ट्रीय प्राधान्यक्रम यांच्याशी संलग्नता :

स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.०, त्याच्या अंमलबजावणीच्या घटकांद्वारे राष्ट्रीय प्राधान्यक्रमाचे विषय, राष्ट्रीय अभियान आणि राष्ट्रीय कार्यक्रम यांच्याशी जुळवून घेण्याचा प्रयत्न करेल. यात प्रामुख्याने पुढील बाबींचा समावेश असेल.

- राष्ट्रीय स्वच्छ हवा कार्यक्रम (National Clean Air Programme -NCAP) यानुसार बांधकाम व पाडकाम कचरा (C&D Waste) व्यवस्थापनाद्वारे धुलीकण कमी करणे.
- स्टार्ट-अप इंडिया व मेक इन इंडियाला प्रोत्साहन देण्यावर भर देणे.
- डिजिटल इंडिया, राष्ट्रीय नागरी डिजिटल मिशन (NUDM), स्मार्ट सिटीज मिशन यांच्याशी संलग्नता राखणे.
- स्किल इंडिया योजनेतून कौशल्य विकासाद्वारे क्षमता वृद्धी करणे.
- नमामि गंगे, Sustainable Alternative Towards Affordable Transportation (SATAT), सफाई कामगार व सफाई मित्र यांची सुरक्षितता, कल्याण व त्यांचे जीवनमान उंचावणे.
- या अभियानाचा भर सर्व सरकारी कार्यालये, कामाच्या जागा आणि परिसर यांनी स्वच्छता मानकांचे आणि कचरामुक्त धोरणांचे पालन करावे यावर राहिल.

४. अभियानाचे घटक व त्यांचे आर्थिक निकष-

४.१ शाश्वत घन कचरा व्यवस्थापन -

उद्देश: या घटकाचा उद्देश शहरांच्या घन कचऱ्यावर १००% शास्त्रोक्त प्रक्रिया करून सर्व शहरे स्वच्छ आणि कचरा मुक्त करणे हा आहे. या अंतर्गत निधी प्राप्ती करिता खालील घटक पात्र असतील:-

- i. एमआरएफ (MRF-Material Recovery Facility), कचरा वाहतूक स्थानके (ट्रान्सफर स्टेशन), खतनिर्मिती (कंपोस्ट) प्रकल्प, बायोगॅस प्रकल्प (बायो-मिथेनेशन), RDF (Refuse derived fuel) प्रक्रिया सुविधा, प्लास्टिक कचरा प्रक्रिया सुविधा केंद्र, कचऱ्यातून वीज निर्मिती प्रकल्प, शास्त्रोक्त भू-भराव उभारणी (सॅनिटरी लॅण्डफिल) इ. सारख्या कचरा प्रक्रिया सुविधांची स्थापना करणे.
- ii. यांत्रिक झाडू (स्वीपिंग मशिन) उपकरणे खरेदी करणे आणि बांधकाम व पाडकाम कचऱ्याचे (Construction & Demolition Waste) प्रभावी व्यवस्थापन करण्यासाठी प्रक्रियेची सुविधा उभारणे. या घटकामध्ये महाराष्ट्रातील २४ शहरांचा समावेश करण्यात येत आहे.
- iii. सर्व शहरांमधील साठलेल्या जुन्या कचऱ्याच्या ठिकाणांचे बायोमायनिंग/कॅपिंग करणे.

निधीविषयक धोरण-

अ) प्रत्येक शहराचा घनकचरा व्यवस्थापन कृती आराखडा (CSWAP) तयार करून तो राज्यस्तरीय तांत्रिक समिती (SLTC) द्वारे मान्यता प्राप्त करणे आवश्यक राहणार आहे. याचा उद्देश प्रत्येक शहरांने किमान ३ स्टार मानांकन दर्जा प्राप्त करणे असा आहे. या कृती आराखड्यातील आंतर-विश्लेषण (Gap Analysis) नुसार या घटकांतर्गत नमूद बाबींकरिता शहरांनी सविस्तर प्रकल्प अहवाल तयार करावा.

- आ) प्राथमिक संकलन आणि वाहतूक (C&T) प्रणाली उभारण्याच्या खर्चासाठी (विद्यमान प्रणालीच्या आधुनिकीकरणासह) केंद्र सरकारचा कोणताही निधी उपलब्ध होणार नाही.
- इ) नवीन “ब” वर्ग नगरपरिषदा, “क” वर्ग नगरपरिषदा व नगरपंचायतीसाठी घनकचरा संकलन व वहन व्यवस्थेकरीता राज्य शासन व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था यांनी ९०:१० या प्रमाणात खर्च करावा.
- ई) घनकचरा व्यवस्थापन या घटकांतर्गत प्रकल्पांकरिताचा निधी ४० टक्के, ४० टक्के व २० टक्के याप्रमाणे तीन टप्प्यात दिला जाईल.

४.२ शाश्वत स्वच्छता (Sustainable Sanitation).

उद्देश: या घटकाचा उद्देश सर्व वैधानिकरित्या स्थापित झालेल्या नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये हागणदारी मुक्त दर्जा कायम ठेवणे असा असून या अंतर्गत निधी प्राप्तीसाठी खालील घटक पात्र असतील.

i) वैयक्तिक घरगुती शौचालय (IHHL) बांधणे :-

या घटकानुसार नविन स्वतंत्र कुटुंबे, स्थलांतरीत कुटुंबे, सामुदायिक शौचालयांचा वापर करणारी कुटुंबे व अस्वच्छ शौचालये असणारी कुटुंबे लाभार्थी असतील. योजनेमधील लाभार्थी अधिकृत/अनधिकृत वसाहतीमध्ये राहत असतील अथवा अधिसूचित केलेल्या /अधिसूचित न केलेल्या झोपडपट्टीमध्ये राहत असतील तरी त्यांना शौचालयाची सुविधा उपलब्ध करून द्यावयाची आहे. पूर्वीच्या स्वच्छ भारत अभियानांनुसार लाभ घेतलेले लाभार्थी या अभियानात पात्र असणार नाहीत.

स्वच्छ भारत अभियान-२.० (मार्गदर्शक सूचना क्रमांक ४.५ नुसार) वैयक्तिक घरगुती शौचालय (IHHL) करिता वैयक्तिक शौचालयाची अंदाजे किंमत रु. ३०,०००/- इतकी विचारात घेतली आहे. बृहन्मुंबई महानगरपालिका वगळून इतर नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थाकरीता केंद्र शासनाचा व राज्य शासनाचा निधी अनुक्रमे रु. ४०००/- व रु. ८,०००/- इतका निर्धारित करण्यात आला आहे. तसेच बृहन्मुंबई महानगरपालिका क्षेत्राकरीता केंद्र शासनाचा व राज्य शासनाचा निधी अनुक्रमे रु. ४,०००/- व रु. १,०००/- इतका निर्धारित करण्यात आला आहे.

ii) सामुदायिक शौचालय, सार्वजनिक शौचालय व मुत्रालय बांधकाम:-

स्थानिक स्वराज्य संस्थेने आपल्या शहरातील उघडयावर शौच अथवा लघवी केली जाणारी सर्व मुख्य ठिकाणे (हॉटस्पॉट्स) लक्षात घेऊन त्यानुसार पुरेशा प्रमाणात सामुदायिक व सार्वजनिक शौचालये व मुत्रालये (सहज अंतरावरील) उभारणीसाठी तरतूद करावी.

वैयक्तीक शौचालय नसणाऱ्या प्रत्येक कुटुंबासाठी सामुदायिक शौचालय (CA) तसेच सार्वजनिक ठिकाणापासून किमान ५०० मीटर अंतराच्या आत स्वच्छ, कार्यरत व वापरासाठी खुले सार्वजनिक शौचालय व मुत्रालय (PT & Urinal) असावेत.

ऐतिहासिक/ धार्मिक/ पर्यटन स्थळे अशा महत्वपूर्ण ठिकाणी आवश्यकतेनुसार अतिरिक्त सार्वजनिक शौचालयांची तरतूद करण्यात यावी. अशी महत्वपूर्ण ठिकाणची शौचालये केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार सुविधांनी परिपूर्ण असावीत.

सर्व सामूदायिक व सार्वजनिक शौचालये व मुत्रालये यांच्या बांधकामाकरिता प्रत्येक शहराचा शहर स्वच्छता कृती आराखडा (CSAP) आंतर विश्लेषणासह (Gap Analysis) राज्यस्तरीय तांत्रिक समितीकडून (SLTC) मान्यताप्राप्त असणे आवश्यक आहे.

निधीविषयक धोरण :-

केंद्र शासनाने सामूदायिक व सार्वजनिक शौचालयाचा प्रति सीट खर्च रु. १,५०,०००/- या प्रमाणे व धार्मिक/ऐतिहासिक/पर्यटन स्थळावरील महत्वपूर्ण ठिकाणी प्रति सीट खर्च रु. २,५०,०००/- या प्रमाणे निर्धारित/अंदाजित केला आहे. तसेच मुत्रालयाचा प्रति सीट निर्धारित/अंदाजित खर्च रु. ३२,०००/- याप्रमाणे आहे. अशा प्रकारे बांधण्यात येणाऱ्या सामूदायिक व सार्वजनिक शौचालय व मुत्रालयांचा देखभाल व दुरुस्तीचा किमान ५ वर्षांचा करार केलेला असावा.

४.३ वापरलेल्या पाण्याचे व्यवस्थापन:

उद्दिष्ट: या घटकाचा उद्देश प्रक्रिया न केलेला मल/मलगाळ किंवा वापरलेले पाणी पर्यावरणात सोडले जाणार नाही याची सुनिश्चिती करण्यासाठी आणि सर्व वापरलेले पाणी (सीवरेज आणि सेप्टेज, ग्रे वॉटर आणि ब्लॅक वॉटर सह) हे सुरक्षितरित्या बंदिस्तपणे, वाहतूक आणि प्रक्रिया केले जाईल तसेच १ लाखापेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या सर्व शहरांमध्ये प्रक्रिया केलेल्या पाण्याचा जास्तीत जास्त पुनर्वापर केला जाईल हा आहे. या अंतर्गत खालील घटक निधीसाठी पात्र असतील:

- सर्व सेप्टिक टाक्या नियतकालीन स्वच्छ (डिस्लजिंग) करणे कामी उपकरणांची खरेदी करणे.
- नाला अडवणे आणि वळवणे (Interception & Diversion)
- वापरलेल्या पाण्याच्या प्रक्रियेसाठी सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प (STP)/सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्पासह मलजल प्रक्रिया प्रकल्प (FSTP) बांधणे.

केंद्रीय मार्गदर्शक सूचनानुसार शहराने शहर स्वच्छता कृती आराखडा (CSAP) बनवावा. त्यानुसार, आंतरविश्लेषण (Gap Analysis) करून मार्गदर्शक सूचनानुसार भूयारी गटार जाळ्यासह संपूर्ण वापरलेल्या पाण्यावर प्रक्रिया केली जाईल असा आपला सविस्तर प्रकल्प अहवाल तयार करणे आवश्यक असेल.

४.३.१ पाण्याचे पुर्नचक्रीकरण व पुर्नवापर :

शहराने खालील बाबींसाठी प्रक्रिया केलेल्या वापरलेल्या पाण्याचा स्वतःसाठी किंवा विक्रीसाठी वापर करावा.

- शौचालय, बागकाम, पिण्याच्या पाणी वापराव्यतिरिक्त इत्यादी वापरासाठी
- शेतीकरिता
- फलोत्पादनाकरिता
- औद्योगिक वापराकरिता
- नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या बांधकाम वापराकरिता, धूलिकण कमी करण्यासाठी, रस्त्यावर पाणी शिंपडण्यासाठी इत्यादी.

निधी विषयक धोरण :-

या घटकांतर्गत १ लाखांपेक्षा कमी लोकसंख्या असलेली सर्व शहरे किमान ODF++ व यापैकी ५०% शहरे किमान Water+ होतील, या उद्देशाकरिता निधी प्राप्तीसाठी पात्र असतील.

नाला अडवणे आणि वळवणे (Interception & Diversion) व वापरलेल्या पाण्याच्या प्रक्रियेसाठी सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प (STP)/ सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्पासह मलजल प्रक्रिया प्रकल्प (FSTP) बांधणे या उद्दीष्टाकरिता १ लाखाहून कमी लोकसंख्येच्या शहरास ५०% इतका केंद्र शासनाचा निधी अनुज्ञेय राहील.

१ लाखापेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या शहरांमध्ये कोअर सॅनिटेशन झोन (CSZ) मधील मलजल वाहिन्यांच्या कामाचा खर्च हा “ब” वर्ग नगरपरिषदेकरीता राज्याचा हिस्सा ८०% आणि संबंधित नगरपरिषदेचा हिस्सा २०% असेल तर “क” वर्ग नगरपरिषद/ नगरपंचायतीकरीता राज्याचा हिस्सा ९०% आणि संबंधित नगरपरिषद/ नगरपंचायती हिस्सा १०% असेल.

४.४ माहिती शिक्षण प्रसार व जनजागृती/नागरीकांच्या सवयींमधील बदल

(Information Education Communication/Behaviour Change Communication) :

उद्देश: या घटकांचा उद्देश “कचरामुक्त” शहरांचे ध्येय साध्य करण्याकरिता लोकचळवळ तीव्र करणे आणि स्वच्छ वर्तन आणि संबंधित कृती संस्थात्मक करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणावर नागरिकांपर्यंत पोहोचून जागरूकता निर्मिती सुनिश्चित करणे हा आहे.

निधीविषयक धोरण:-

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार या घटकांतर्गत केंद्र व राज्याच्या निधीचे प्रमाण ६०: ४० निर्धारित केला जाईल. राज्याने प्राप्त रकमे पैकी किमान ५०% रक्कम शहरांना द्यावी.

४.५ क्षमता बांधणी (Capacity Building)-

या घटकाचा उद्देश अभियानाची उद्दिष्टे साध्य करणे व कार्यक्रमात्मक हस्तक्षेप प्रभावीपणे अंमलात आणणेकरिता संस्थात्मक क्षमता निर्माण करणे हा आहे. शाश्वत परिणाम साधण्यासाठी आणि शहरांना अभियानाशी जोडण्याकरिता खालील माध्यमातून क्षमता बांधणी केली जाईल:

अ) तांत्रिक तसेच प्रशासनाच्या पैलूंमध्ये संस्थात्मक आणि वैयक्तिक क्षमता निर्माण करण्यासाठी ई-लर्निंग आणि इतर सिद्ध व्यासपीठांचे बळकटीकरण करणे.

ब) स्वच्छता आणि कचरा व्यवस्थापन क्षेत्रात कौशल्य विकासावर भर देणे.

या घटकांतर्गत राज्य स्तरावर कार्यक्रम व्यवस्थापन कक्ष (PMU) गठीत करण्यास तसेच मनुष्यबळ प्रशिक्षणासाठी राज्य स्तरीय तांत्रिक संस्था नेमण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

राज्य व शहरांच्या स्तरावर माहिती, प्रसार व तंत्रज्ञान उपक्रमांसाठी विक्रेते/ संस्थांची निश्चिती करणे, आंतरविश्लेषण करणे (Gap analysis), सामाजिक लेखापरीक्षण

(Social Audit) करणे, भेटी (exposure visits) आयोजित करणे, तरुण व्यावसायिक व उद्योजक यांच्या सेवा भाडे तत्वावर घेणे अथवा त्यांची नेमणूक करणे, तरुणांना स्वच्छ महाराष्ट्र २.० अभियानाशी जोडणे व तळागाळातील क्षमता बांधणीसाठी स्वयंसेवी संस्थां NGOs/CBOs/CSOs यांची नेमणूक या घटकांतर्गत करण्यात येईल.

या घटकांतर्गत क्षमता बांधणी करण्याकरिता शहर स्तरावर प्रशासकीय अधिकारी, तांत्रिक व आरोग्य अधिकारी आणि स्वच्छता कर्मचारी व सफाईमित्र या सर्वांना प्रशिक्षण देणे व त्यांचा कौशल्य विकास घडवून आणावा. यासाठी शाळा, महाविद्यालये, NCC/ NSS/ NYK, कौशल्य विकास संस्थांचा समावेश करण्यात यावा. तसेच स्वच्छता व घनकचरा व्यवस्थापन क्षेत्रातील उत्कृष्टता केंद्रांची (Centre of Excellence) स्थापना करण्यात यावी.

निधी बाबत धोरण :-

या घटकांतर्गत केंद्र:राज्य निधीचे प्रमाण ६०:४० या प्रमाणे असेल. राज्याच्या उच्चाधिकार समितीने राज्याच्या क्षमता बांधणी आराखड्यास मान्यता दिल्याप्रमाणे प्राप्त होणाऱ्या निधी पैकी किमान ५०% निधी शहरांना उपलब्ध करून द्यावा.

५. स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) २.० निधी स्रोत :-

“स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) २.०” च्या विविध घटकांच्या अंमलबजावणीकरिता केंद्र शासन व राज्य शासनाच्या निधी व्यतिरिक्त नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांकरीता स्वतःच्या निधी व्यतिरिक्त अन्य स्रोत पुढील प्रमाणे आहेत:

- १) खाजगी- सार्वजनिक भागीदारी तत्वावरील निधी (Public Private Partnership Fund)
  - २) लाभार्थ्यांचा सहभाग (Beneficiary Share)
  - ३) वापरकर्ता शुल्क (Users Charges)
  - ४) कॉर्पोरेट सामाजिक जबाबदारी (Corporate Social Responsibility)
  - ५) खाजगी क्षेत्र सहभाग
  - ६) बाह्य सहाय्य (External Assistance)
  - ७) इतर सहाय्य
- नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थाना स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान २.० अंतर्गत प्रकल्प किंमतीपैकी स्वहिस्स्याची रक्कम वित्तीय संस्थांकडून कर्ज घेऊन उभारता येईल.
  - या अभियानात सहभागी होणाऱ्या व आर्थिक दृष्ट्या सक्षम नसणाऱ्या नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांना प्रकल्प उभारणीकरिता आवश्यक असल्यास तांत्रिक व आर्थिक सहाय्य (Techno-Financial assistance) शासनामार्फत देण्यात येईल, अशा प्रकल्पांचे प्रस्ताव नागरी स्वराज्य संस्थांनी शासनास मंजूरीस्तव सादर करावे.
  - स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान २.० प्रकल्पातील घनकचरा व्यवस्थापन व मलनिस्सारण या घटकांकरिता भूसंपादनासाठी अर्थसहाय्य आवश्यक असल्यास राज्य शासनाने नागरी स्थानिक संस्थांना स्वतंत्रपणे अर्थसहाय्य करावे.

६. निधी वितरणाशी संबंधित अन्य महत्वाच्या बाबी-

अ) वैयक्तिक शौचालय, सामुहिक शौचालय, सार्वजनिक शौचालय आणि मुत्रालयांना देण्यात येणारा निधी हा एकत्रितपणे केंद्र शासनाकडून राज्य शासनाला दिला जाणार

असून राज्य शासनाच्या मान्यतेने आवश्यकतेप्रमाणे निधीचा आपसात बदल करता येईल.

ब) राज्यस्तरीय तांत्रिक समितीस (SLTC) राज्यास मिळणाऱ्या वैयक्तिक शौचालय, सामुदायिक शौचालय, सार्वजनिक शौचालय व मुत्रालयाकरिताच्या निधीच्या अधीन राहून उद्दिष्टे पुनर्निर्धारित करण्याची मुभा देण्यात आली आहे.

क) या अभियाना अंतर्गत केवळ नवीन प्रकल्प विचारात घेतले जातील आणि कोणत्याही प्रकारच्या प्रकल्पाची व्दिरुक्ती (Duplication) होणार नाही याची दक्षता घ्यावी.

ड) सविस्तर प्रकल्प अहवाल तयार करताना या करीता प्रकल्पाच्या किंमतीमध्ये सविस्तर प्रकल्प अहवाल निर्मिती, संनियंत्रण व तांत्रिक मान्यता फी अंतर्भूत करण्यात यावी.

७. अभियानाकरीता पूर्व- प्रवेश अटीं-

केंद्र शासनाच्या गृहनिर्माण तथा नागरी कार्य मंत्रालयाद्वारे (MoHUA) प्रसिध्द केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार स्वच्छ भारत अभियान- २.० मध्ये सहभाग घेण्यासाठी राज्याने आणि शहरांनी खालील पूर्व -प्रवेश अटींची पूर्तता करणे आवश्यक आहे.

१. १५ व्या वित्तीय आयोगाच्या शिफारशीप्रमाणे मालमत्ताकराची आकारणी बाजार मुल्याप्रमाणे नियमितपणे करणे.
२. वापरकर्ता शुल्काची (Users Charges) आकारणी करून नियमितपणे त्यात वाढ करून ती वसूल करणे.
३. सर्व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली (P.F.M.S) चा वापर करणे आवश्यक आहे. स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० अंतर्गत केंद्र शासनाकडून निधी मिळण्यासाठी सर्व प्रकारचे व्यवहार हे DBT/EAT प्रणालीद्वारेच करणे आवश्यक राहणार आहे. या अनुषंगाने निधी वितरणाची कार्यपद्धती केंद्रीय वित्त विभागाचे कार्यालयीन परिपत्रक क्रमांक १ (१३) P.F.M.S / F.C.D. २०:२०, दिनांक २३ मार्च, २०२१ किंवा वेळोवेळी दिले जाणाऱ्या निदेशाप्रमाणे केली जावी.

८. स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० साठी संस्थात्मक रचना पुढील प्रमाणे असेल:

❖ केंद्रस्तर:-

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांमधील प्रकरण ३ मध्ये याबाबत सविस्तर सूचना देण्यात आल्या आहेत. त्यानुसार, केंद्र शासनाच्या स्तरावर सचिव, नगर विकास मंत्रालय यांच्या अध्यक्षतेखाली “राष्ट्रीय सल्लागार आणि आढावा समिती” (NARC) असेल. तसेच नगर विकास मंत्रालयामध्ये राष्ट्रीय अभियान संचालनालय (National Mission Directorate) असेल.

❖ राज्यस्तरीय प्रशासकीय संरचना :

अ) राज्य उच्चाधिकार समिती (SHPC):-

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांमधील प्रकरण ३ मधील ३.२.१ मध्ये नमूद केल्यानुसार स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० च्या व्यवस्थापनासाठी पुढीलप्रमाणे राज्य उच्चाधिकार समिती गठित करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

१) मा.मुख्य सचिव	अध्यक्ष
२) अपर मुख्य सचिव /प्रधान सचिव, नवि-२ (नगर विकास विभाग)	सदस्य
३) सचिव / प्रधानसचिव/ अपर मुख्य सचिव (पाणी पुरवठा व स्वच्छता)	सदस्य
४) सचिव / प्रधानसचिव /अपर मुख्य सचिव (वित्त)	सदस्य
५) सचिव / प्रधान सचिव/ अपर मुख्य सचिव (गृहनिर्माण)	सदस्य
६) सचिव / प्रधान सचिव/ अपर मुख्य सचिव (पर्यावरण व वातावरणीय बदल)	सदस्य
७) अध्यक्ष (महाराष्ट्र राज्य प्रदुषण मंडळ)	सदस्य
८) केंद्र शासनाच्या गृहनिर्माण तथा नागरी कार्य मंत्रालयाचा प्रतिनिधी	सदस्य
९) राज्य अभियान संचालक स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण)	सदस्य
१०) राज्य अभियान संचालक स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) संचालनालय	सदस्य सचिव

राज्य उच्चाधिकार समिती आवश्यकतेनुसार एखादया सदस्याचा समावेश समितीमध्ये करू शकेल. राज्य उच्चाधिकार समितीची कार्यक्षेत्र व भूमिका केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार असेल. उच्चाधिकार समितीची बैठक वर्षातून किमान २ किंवा अधिक वेळा घेण्यात यावी.

• **राज्य उच्चाधिकार समितीची कार्यक्षेत्र व भूमिका :**

राज्य उच्चाधिकार समितीची भूमिका मुख्यत्वे धोरणात्मक असेल. तसेच खालील बाबींमध्ये ती नियामकाची भूमिका बजावेल.

i. **नियोजन :**

- स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० ची उद्दिष्टे साध्य करण्याकरिता सर्व समावेशन योजनेस मान्यता देणे.
- निधी प्रवाहाबाबतचे अल्प, मध्यम व दीर्घकालीन धोरण ठरविणे
- अतिरिक्त संशोधनाचे नियोजन करणे.
- शहरे व संलग्न ग्रामीण भागाच्या सामायिक पायाभूत सुविधा प्रकल्प उभारणी करिता क्लस्टरची निवड करणे.
- आवश्यक पायाभूत सुविधा उभारण्या करिता अडथळा मुक्त जमीन उपलब्धतेसाठी नियोजन करणे.

ii. **प्रकल्प अंमलबजावणीतील प्रगतीचा आढावा घेणे**

- राज्याच्या शहरी व ग्रामीण भागात स्वच्छता व घनकचरा व्यवस्थापन कृतीचे अभिसरण सुनिश्चित करणे आणि या करिता आंतर-विभागीय समन्वय निर्माण करणे.
- प्रकल्प अंमलबजावणीचा स्वतंत्र आढावा व संनियंत्रण.
- वितरीत निधीचे वेळेत लेखापरिक्षण करून घेणे तसेच लेखापरिक्षण व अन्य अहवालानुसार कृती अहवालांचा आढावा घेणे.

iii. **भागधारकांची क्षमता वृद्धी करणे.**

- शहराला वापरलेले पाणी व्यवस्थापनासाठी मदत करू शकतील अशा सहकार्य करणाऱ्या संस्थांची क्षमतावृद्धी करणे.

- अभियानांतर्गत घेण्यात आलेले क्षमतावृद्धी, माहिती, शिक्षण आणि प्रसार, व जनजागृती उपक्रमांचा आढावा घेणे.
- अभियानाच्या कार्यक्षम अंमलबजावणीसाठी संबंधित इतर कोणतीही बाब विचारार्थ घेणे अथवा राष्ट्रीय स्वच्छ भारत अभियान संचालनालयाने संदर्भीत केलेल्या बाबी विचारार्थ घेणे.

ब) राज्यस्तरीय तांत्रिक समिती (SLTC):-

स्वच्छ भारत अभियानाच्या (नागरी) २.० च्या अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने प्रकल्पांना मान्यता देणे व त्यांचा वेळोवेळी आढावा घेण्यासाठी व संनियंत्रण करण्यासाठी अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव, (नवि-२) नगर विकास विभाग यांच्या अध्यक्षतेखाली पुढील प्रमाणे राज्यस्तरीय तांत्रिक समिती गठित करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

१) अपर मुख्य सचिव /प्रधान सचिव, नवि-२, (नगर विकास विभाग)	अध्यक्ष
२) सचिव / प्रधान सचिव / अपर मुख्य सचिव (पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग)	सदस्य
३) सचिव / प्रधान सचिव/ अपर मुख्य सचिव (वित्त)	सदस्य
४) सचिव / प्रधान सचिव / अपर मुख्य सचिव (पर्यावरण व वातावरणीय बदल)	सदस्य
५) महाराष्ट्र राज्य प्रदुषण मंडळाचा प्रतिनिधी	सदस्य
६) केंद्र शासनाच्या गृहनिर्माण तथा नागरी कार्य मंत्रालयाचा प्रतिनिधी	सदस्य
७) राज्य सहयोगी संस्थांचे (Parastatal entities) प्रतिनिधी	सदस्य
८) राज्य अभियान संचालक, स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) संचालनालय	संयोजक

समिती आवश्यकतेनुसार इतर कोणत्याही सदस्याचा समावेश समितीमध्ये करू शकेल. राज्यस्तरीय तांत्रिक समितीची कार्यक्षमता/भूमिका केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार असेल.

i. राज्यस्तरीय तांत्रिक समितीची कार्यक्षमता /भूमिका :

- शहरांना ODF+, ODF++, Water + व ३ स्टार मानांकित बनवण्याकरिता राज्याचा वर्ष निहाय कालबद्ध कृती आराखडा तयार करणे.
- शहरांना शहर घनकचरा व्यवस्थापन कृती आराखडा (CSWAP- City Solid Waste Action Plan) व शहर स्वच्छता कृती आराखडा (CSAP-City Sanitation Action Plan) बनवण्याकरिता मदत करणे.
- सविस्तर प्रकल्प अहवाल (DPR) तयार करण्याकरिता माहिती तंत्रज्ञानावर आधारित साधने व उपाय यांचा वापर करणे.
- स्वच्छता, घनकचरा व्यवस्थापन, वापरलेले पाणी व्यवस्थापन, माहिती, शिक्षण व प्रसार (IEC) व क्षमता वृद्धी याबाबत शहरांनी प्रस्तावित केलेले सविस्तर प्रकल्प अहवाल (DPR) व प्रकल्पांचा आढावा घेणे.
- मंजूर प्रकल्पांचे प्रस्ताव निधी वितरणासाठी प्रकल्प ट्रॅकींग सिस्टिमवर (PTS) अपलोड करण्यास मान्यता देणे.

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार राज्यस्तरीय तांत्रिक समितीची (SLTC) ची बैठक तीन (३) महिन्यातून किमान एकदा किंवा अधिक वेळा (शहरांच्या प्रस्ताव प्राप्तीनुसार) घेण्यात यावी.

क) राज्य नागरी अभियान संचालनालय :

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांमधील प्रकरण ३ मधील ३.२.३ मध्ये नमूद केल्यानुसार, स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० साठी अभियान संचालनालय स्थापन करणे आवश्यक आहे. यापूर्वी स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) च्या अंमलबजावणी करीता नगर विकास विभाग, शासन निर्णय क्रमांक स्वभाअ-२०१५/प्र.क्र.२३/नवि-३४, दिनांक २४ एप्रिल, २०१५ व्दारे स्थापन करण्यात आलेल्या राज्य अभियान (नागरी) संचालनालयास स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) २.० च्या अंमलबजावणीकरीता अभियान कालावधीसाठी कार्यरत राहण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

या संचालनालयाचे प्रमुख राज्य अभियान संचालक असतील. त्यांच्या वेतन व भत्तेपोटी होणारा आवर्ती खर्च यापूर्वी प्रमाणेच राज्य शासनाच्या निधीमधून करण्यात येईल.

i. राज्य अभियान संचालकांच्या कामाचे स्वरूप:

- नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थास्तरावर प्रकल्पाचे नियोजन, मान्यता, अंमलबजावणी इत्यादी करण्यासाठी राज्याकरीता समान संरचना (Uniform Structure) निश्चित करणे.
- शहरांच्या शहर घनकचरा व्यवस्थापन कृती आराखडा (CSWAP- City Solid Waste Action Plan) व शहर स्वच्छता कृती आराखडा (CSAP-City Sanitation Action Plan) चा आढावा घेणे.
- शहरांच्या प्रकल्पानुसार राज्यस्तरावरील एकत्रित भौतिक व आर्थिक उद्दिष्टे निर्धारित करणारी योजना राज्यस्तरीय तांत्रिक समिती (SLTC) ला सादर करणे.
- अतिरिक्त संसाधनांच्या वापरासाठी नियोजन करणे.
- सविस्तर प्रकल्प अहवाल तयार करण्यासाठी माहिती व तंत्रज्ञानाची साधने विकसीत करणे.
- राज्य उच्चाधिकार समितीच्या मार्गदर्शनाखाली निधीचे लघु, मध्यम आणि दीर्घकालीन नियोजन करणे.
- अभियानांतर्गत प्रकल्पांसाठी निधी वितरित करणेकरिता (हप्त्यांप्रमाणे) शिफारस करणे.
- स्वच्छता विषयक बाबींकरिता आवश्यकतेनुसार राज्याच्या आंतरविभागामध्ये समन्वय साधणे.
- वितरीत केलेल्या निधीचे वेळेवर लेखापरिक्षण करणे आणि त्यावर कार्यवाही करणे.
- प्रकल्पांच्या त्रयस्थ पाहणी आणि देखरेखकरीता संस्थांचे पॅनल तयार करणे.
- शहरांकडून प्राप्त सविस्तर प्रकल्प आराखड्याची तांत्रिक छाननी करणे व याबाबत अपर मुख्य सचिव /प्रधान सचिव, नगर विकास विभागाच्या अध्यक्षतेखालील राज्यस्तरीय तांत्रिक समितीची (SLTC) च्या बैठकीचे संयोजन करणे.
- उच्चाधिकार समितीच्या बैठकीची विषयसूची (अजेंडा) तयार करण्यासाठी अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव, नगर विकास विभाग यांना सहाय्य करणे, इत्यादी.

- अन्य कुठल्याही बाबी ज्यामुळे अभियानाचे काम सुरळीतपणे पार पाडले जाईल किंवा केंद्रीय अभियान संचालक यांनी निर्देशित केलेले अन्य कोणतेही बाबीबाबत कार्यवाही करणे.

ii. राज्य अभियान संचालनालयाचे स्वरूप व रचना-

- अ) स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) मध्ये निर्माण केलेले अभियान संचालक यांचे पद यापूर्वी मंजूर केले असल्यामुळे त्यांचा कालावधी स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० संपेपर्यंत वाढविण्यात येत आहे.
- ब) अभियानामधील नमूद विविध घटकांची राज्यातील ४०० हून अधिक सर्व वैधानिकरित्या स्थापित झालेल्या नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये अंमलबजावणी करावयाची असल्याने राज्य अभियान संचालक हे स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) प्रमाणेच, मुख्याधिकारी संवर्गातील वरिष्ठ अधिकारी (किमान निवडश्रेणी दर्जाचे) असतील.

राज्य अभियान संचालकांना व्यापक जबाबदाऱ्या पार पाडण्याकरीता मदत करण्यासाठी पुढील पदांची आवश्यकता आहे.

i. उपायुक्त (मुख्याधिकारी संवर्गातील गट-अ अधिकारी)	१ पद
ii. सहाय्यक आयुक्त (मुख्याधिकारी संवर्गातील गट-ब अधिकारी)	२ पदे
iii. लेखाधिकारी- नगरपरिषद कर्मचारी संवर्ग (गट -क)	१ पद
iv. तांत्रिक तज्ञ	४ पदे
v. डाटा एंन्ट्री ऑपरेटर	४ पदे
vi. लघुलेखक	१ पद
vii. शिपाई	१ पद

सदर उपायुक्त, सहाय्यक आयुक्त व लेखाधिकारी- नगरपरिषद कर्मचारी संवर्ग (गट-क) यांच्या सेवा नगरपरिषद प्रशासन संचालनालयातील अधिकाऱ्यांमधून उसनवारी तत्त्वाने उपलब्ध करून घेतल्या जातील. त्यांच्या नियुक्तीचा कालावधी अभियान संपेपर्यंत असेल. तसेच तांत्रिक तज्ञ, डाटा एंन्ट्री ऑपरेटर, लघुलेखक व शिपाई यांची नियुक्ती कंत्राटी तत्वावर करण्यात यावी. यावरील खर्च क्षमता बांधणी घटकामधून भागविण्यात यावा.

iii. राज्यस्तरीय प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष (Project Management Unit)

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांमधील प्रकरण ३ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे राज्य अभियान संचालकास मदत करण्यासाठी पुढीलप्रमाणे राज्यस्तरीय प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षाची (PMU) स्थापना करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. या कक्षाची संरचना पुढील प्रमाणे असेल:-

i. घनकचरा व्यवस्थापन तज्ञ (Solid Waste Management Expert)	१ पद
ii. वापरलेले पाणी तज्ञ (Waste Water Expert)	१ पद
iii. खरेदी/ निविदा विशेषज्ञ (Procurement Specialist)	१ पद
iv. क्षमता बांधणी विशेषज्ञ (CB Specialist)	१ पद
v. माहिती, शिक्षण व प्रसार विशेषज्ञ (IEC Specialist)	१ पद

vi. देखरेख व मूल्यमापन विशेषज्ञ (M&E Specialist)	१ पद
vii. माहिती व तंत्रज्ञान विशेषज्ञ (IT Specialist)	१ पद
viii. दस्तऐवजीकरण विशेषज्ञ (Documentation Specialist)	१ पद
ix. आवश्यकतेनुसार अतिरिक्त विशेषज्ञ (Additional Specialist)	१ पद

स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० च्या मार्गदर्शक सूचनानुसार अभियानाची अंमलबजावणी करण्याकरिता राज्याच्या आवश्यकतेनुसार या कक्षामधील तज्ञांची कंत्राटी तत्वावर नियुक्ती करण्यात येईल. याकरीता त्यांची शैक्षणिक अर्हता व अनुभव निश्चित करणे, मानधन व भत्ते इत्यादी बाबी अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव (नवि-२), नगरविकास विभाग हे निर्धारित करतील. या कंत्राटी तज्ञांचे मानधन व भत्ते केंद्र शासनाकडून स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० अंतर्गत क्षमता बांधणी आणि आस्थापना व कार्यालयीन खर्च या घटकासाठी उपलब्ध होणाऱ्या तरतूदीमधून भागविण्यात यावा.

ड) विभागीय स्तर :

स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० ची अंमलबजावणी राज्यातील सर्व शहरांमध्ये प्रभावीपणे करण्यासाठी तसेच स्वच्छ सर्वेक्षण, हागणदारीमुक्त शहरांचा दर्जा व कचरामुक्त शहरांकरिताचे स्टार मानांकन याबाबत शहरांना तांत्रिक मदत करण्याकरिता राज्य अभियान संचालनालयाप्रमाणेच “विभागीय स्तरीय प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष” स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. या कक्षाची संरचना पुढील प्रमाणे असेल.

- i. सहआयुक्त, नगरपरिषद प्रशासन, विभागीय आयुक्त कार्यालय (कक्ष प्रमुख)
- ii. सहायक आयुक्त (गट - ब)
- iii. कंत्राटी तत्वावरील तांत्रिक तज्ञ

अभियान संचालनालयामार्फत या कक्षामधील तज्ञांची (प्रति विभाग १ याप्रमाणे एकूण ६ पदे) कंत्राटी तत्वावर नियुक्ती करणे, त्यांची शैक्षणिक अर्हता, अनुभव, मानधन, भत्ते व अनुषंगीक बाबी अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव (नवि-२), नगरविकास विभाग यांच्या मान्यतेने निर्धारित करण्यात येतील. या कंत्राटी तज्ञांचे मानधन व भत्ते क्षमता बांधणी आणि आस्थापना व कार्यालयीन खर्च या घटकाकरीता उपलब्ध होणाऱ्या तरतूदीमधून भागविण्यात येईल.

इ. जिल्हा स्तर:

- I. स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० च्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार राज्यातील प्रत्येक जिल्ह्याकरीता जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हास्तरीय समिती स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. सदर समिती स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) व स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) च्या समन्वयासाठी जबाबदार असेल.
- II. या अभियानाची जिल्ह्यातील नागरी क्षेत्रात प्रभावी अंमलबजावणी व संनियंत्रणाकरिता तसेच अभियानांतर्गत नमूद उद्दिष्टे साध्य करण्याकरिता विभागीय स्तराप्रमाणेच जिल्हास्तरावर देखील खालीलप्रमाणे “जिल्हास्तरीय प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष” स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. या कक्षाची संरचना पुढील प्रमाणे असेल.
  - i. सहआयुक्त (जिल्हा प्रशासन अधिकारी), नगरपरिषद प्रशासन, जिल्हाधिकारी कार्यालय (कक्ष प्रमुख)

ii. मुख्याधिकारी (जिल्हाधिकारीद्वारे नियुक्त)

iii. कंत्राटी तत्वावरील तांत्रिक तज्ञ (जिल्हास्तर)

जिल्हा स्तरावरील प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षाची जिल्ह्यातील सर्व शहरांमध्ये अभियानाची प्रभावीपणे अंमलबजावणी करणे तसेच स्वच्छ सर्वेक्षण, हागणदारीमुक्त शहरांचा दर्जा व कचरामुक्त शहरांकरिताचे स्टार मानांकन याबाबत शहरांना तांत्रिक मदत करणे ही प्रमुख जबाबदारी असेल.

अभियान संचालनालयामार्फत या कक्षामधील तज्ञांची (प्रति जिल्हा १ याप्रमाणे) कंत्राटी तत्वावर नियुक्ती करणे, त्यांची शैक्षणिक अर्हता, अनुभव, मानधन, भत्ते व अनुषंगीक बाबी अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव (नवि-२), नगरविकास विभाग यांच्या मान्यतेने निर्धारित करण्यात येतील. या कंत्राटी तज्ञांचे मानधन व भत्ते स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० अंतर्गत क्षमता बांधणी आणि आस्थापना व कार्यालयीन खर्च या घटकाकरीता उपलब्ध होणाऱ्या तरतूदीमधून भागविण्यात यावा.

ई. नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था स्तर:

अभियानाची जबाबदारी पार पाडण्यासाठी महानगरपालिका / नगरपरिषद / नगरपंचायत स्तरावर आयुक्त/मुख्याधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली “शहर अभियान व्यवस्थापन कक्ष” स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० च्या केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था स्तरावर महानगरपालिका आयुक्त/मुख्याधिकारी हे प्रमुख प्रशासकीय अधिकारी म्हणून अभियानातील सर्व घटकांच्या अंमलबजावणीकरीता जबाबदार असतील. अभियानातील घटकांची अंमलबजावणी सुरळीत व सुव्यवस्थितपणे पार पाडण्याची जबाबदारी त्यांच्यावर असेल.

➤ आयुक्त/मुख्याधिकारी यांच्या जबाबदाऱ्या खालील प्रमाणे असतील:

- i. त्यांच्या कर्मचाऱ्यांच्या क्षमता बांधणीची व्यवस्था करणे.
- ii. आंतर-विश्लेषण (Gap Analysis) करून शहर घनकचरा व्यवस्थापन कृती आराखडा (CSWAP) आणि शहर स्वच्छता कृती आराखडा (CSAP) तयार करणे
- iii. सविस्तर प्रकल्प अहवाल (DPR) तयार करणे
- iv. प्रस्तावांना राज्य उच्चाधिकार समिती (HPC) व राज्यस्तरीय तांत्रिक समिती (SLTC) ची मान्यता घेणे व प्रकल्पांकरीता निधी वितरणासाठी राज्याशी समन्वय साधणे.
- v. प्रकल्पाची अंमलबजावणी विहीत मुदतीत पूर्ण करून तो शाश्वत व कार्यान्वयन होण्यासाठी सातत्याने संनियंत्रण करणे.
- vi. प्रकल्प आर्थिकदृष्ट्या शाश्वत राहण्यासाठी वापरकर्ता शुल्क वसूल करणे.
- vii. जनजागृती व नागरिकांचा सहभाग.
- viii. तयार झालेली मालमत्ता सक्षमपणे कार्यान्वीत राहण्यासाठी नियमित आढावा व सक्षम संनियंत्रणाकरीता शहरातील निवडक नागरीकांच्या प्रतिनिधींचा समावेश असलेली शहर स्वच्छता समिती स्थापन करणे.

९. स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) २.० या अभियानाकरिता वित्तीय आकृतीबंध :

केद्र पुरस्कृत स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) २.० अंतर्गत राज्य स्तरावर हाती घेण्यात येत असलेल्या स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) २.० करिता सामुदायिक शौचालये, सार्वजनिक शौचालये, मुत्रालये, वापरलेल्या पाण्याचे व्यवस्थापन व घन कचरा व्यवस्थापन या घटकांकरिता खालीलप्रमाणे वित्तीय आकृतीबंधास मान्यता देण्यात येत आहे:

अ.क्र.	नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेचा प्रकार	केंद्र हिस्सा (%)	राज्य हिस्सा (%)	नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेचा हिस्सा (%)
अ	१ “अ+”, “अ” वर्ग व “ब” वर्ग महानगरपालिका	२५	३५	४०
	२ “क” वर्ग महानगरपालिका	२५	४५	३०
	३ “ड” वर्ग महानगरपालिका	३३	३७	३०
	४ “अ” वर्ग नगरपरिषदा	३३	५२	१५
	५ “ब” वर्ग नगरपरिषदा	५०	४०	१०
	६ “क” वर्ग नगरपरिषदा व नगरपंचायती	५०	४५	०५
ब	७ “ब” वर्ग नगरपरिषदासाठी मलजल वाहिनीकरीता	०	८०	२०
	८ “क” वर्ग नगरपरिषदा व नगरपंचायतीसाठी मलजल वाहिनीकरीता	०	९०	१०
	९ नवीन “ब” वर्ग नगरपरिषदा, “क” वर्ग नगरपरिषदा व नगरपंचायतीसाठी घनकचरा संकलन व वहन व्यवस्थेकरीता	०	९०	१०

- वैयक्तिक शौचालयाकरीता केंद्र शासनाचे रुपये ४,०००/- प्रती शौचालय इतके अनुदान प्राप्त होणार असून, राज्य शासनाचे स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) प्रमाणे बृहन्मुंबई महानगरपालिकाकरीता रु. १,०००/- प्रती शौचालय इतके आणि उर्वरित सर्व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांना रुपये ८,०००/- प्रती शौचालय इतके अनुदान अनुज्ञेय राहिल.
- १ लाखापेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या शहरांच्या कोअर सॅनिटेशन झोन (CSZ) मधील मलजल वाहिन्यांकरीता खर्चामधील नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांचा हिस्सा १५ व्या वित्त आयोगाच्या बंधित अनुदानातून (tied grant) करावयाचा आहे.
- या अभियानात सहभागी होणाऱ्या सर्व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी त्यांच्या शहरातील सांडपाण्यावर प्रक्रिया करणे बंधनकारक असेल या सांडपाण्यावर प्रक्रियाकरून पाण्याचा पर्याप्त पूर्णवापर करावा व त्यानंतरच हे पाणी नदी किंवा नाल्यामध्ये सोडण्यात यावे.

१०. सदर अभियानाकरीता केंद्र शासनाद्वारे रु. ३७५८.५० कोटी इतका निधी उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे. उपरोक्त नमूद वित्तीय आकृतीबंधानुसार राज्य हिस्स्यापोटी अंदाजे रु. ६५६६.८० कोटी इतके आर्थिक दायित्व अपेक्षित असून शहरांनी/नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी त्यांच्या हिस्स्यापोटी अंदाजे रु. २०८४.०१ कोटी इतका निधी उभारणे आवश्यक असेल. यानुसार या अभियानाची एकूण किंमत अंदाजे रु. १२,४०९.३१ कोटी इतकी असेल. या वित्तीय आकृतीबंधास व अनुषंगीक खर्चास मान्यता देण्यात येत आहे.

११. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनामधील परिशिष्ट १० मध्ये नमूद केल्यानुसार निर्धारित केलेल्या वित्तीय मर्यादेपेक्षा प्रकल्पाची किंमत अतिरिक्त होणार नाही, याची दक्षता संबंधीत नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी घ्यावी. वित्तीय मर्यादेपेक्षा प्रकल्पाची किंमत जास्त झाल्यास त्यापोटी होणारा अतिरिक्त खर्च संबंधीत नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेने उचलणे बंधनकारक राहील.

१२. स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) २.० या अभियानाच्या अंमलबजावणीसाठी केंद्र व राज्य स्तरावर अभियान कालावधी पर्यंत खालील लेखाशीर्षांतर्गत निधीची आवश्यकता व उपलब्धतेनुसार तरतूद करण्यात यावी.

- १) मागणी क्र. एफ- २, मुख्य लेखाशीर्ष- २२१७, नगरविकास, (८०) सर्वसाधारण, १९१, महानगरपालिकांना सहाय्य, (००)(७६) स्वच्छ भारत अभियानांतर्गत महानगरपालिकांना सहाय्य (केंद्र हिस्सा), ३१, सहायक अनुदाने (वेतनेतर), (२२१७९७५२) योजनांतर्गत
- २) मागणी क्र. एफ- २, मुख्य लेखाशीर्ष- २२१७, नगरविकास, (८०) सर्वसाधारण १९२, नगरपरिषदांना सहाय्य, (००) (१४) स्वच्छ भारत अभियानांतर्गत नगरपरिषदांना सहाय्य (केंद्र हिस्सा), ३१, सहायक अनुदाने (वेतनेतर), (२२१७९७७९) योजनांतर्गत
- ३) मागणी क्र. एफ- २, मुख्य लेखाशीर्ष- २२१७, नगरविकास, (८०) सर्वसाधारण १९३, नगरपंचायतींना सहाय्य, (००) (०३) स्वच्छ भारत अभियानांतर्गत नगरपंचायतींना सहाय्य (केंद्र हिस्सा), ३१, सहायक अनुदाने (वेतनेतर), (२२१७ ९७९७) योजनांतर्गत
- ४) मागणी क्र. एफ- २, मुख्य लेखाशीर्ष- २२१७, नगरविकास, (८०) सर्वसाधारण १९१, महानगरपालिकांना सहाय्य, (००) (७७) स्वच्छ भारत अभियानांतर्गत महानगरपालिकांना सहाय्य(राज्य हिस्सा), ३१, सहायक अनुदाने (वेतनेतर), (२२१७९७६१) योजनांतर्गत
- ५) मागणी क्र. एफ- २, मुख्य लेखाशीर्ष- २२१७, नगरविकास, (८०) सर्वसाधारण १९२, नगरपरिषदांना सहाय्य, (००)(१५) स्वच्छ भारत अभियानांतर्गत नगरपरिषदांना सहाय्य (राज्य हिस्सा), ३१, सहायक अनुदाने (वेतनेतर), (२२१७९७८८) योजनांतर्गत
- ६) मागणी क्र. एफ- २, मुख्य लेखाशीर्ष- २२१७, नगरविकास, (८०) सर्वसाधारण १९३, नगरपंचायतींना सहाय्य, (००)(०४)स्वच्छ भारत अभियानांतर्गत नगरपंचायतींना सहाय्य (राज्य हिस्सा), ३१, सहायक अनुदाने (वेतनेतर), (२२१७९८०३) योजनांतर्गत
- ७) मागणी क्र. एफ- २, (०१) स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी), (०१) (०१) स्वच्छ महाराष्ट्र अभियानांतर्गत (नागरी) राज्य अभियान संचालनालयाचे वेतन व भत्ते (अनिवार्य), ०१. वेतन, ०६. दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क, १०. कंत्राटीसेवा, ११. देशांतर्गत प्रवास खर्च, १२. विदेश प्रवास खर्च, १३. कार्यालयीन खर्च, १४. भाडेपट्टी व कर, १७. संगणक खर्च, (२२१७९८४१) योजनेतर

१३. सदरचा शासन निर्णय नियोजन विभाग व वित्त विभाग यांच्या अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक अनुक्रमे अनै.सं.क्र. १८/१४४४ दिनांक ३.६.२०२२ व जा.क्र १६२६३, व्यय-३ दिनांक १६.६.२०२२

अन्वये प्राप्त अभिप्रायांचा विचार करून व राज्य मंत्रिमंडळाने दिनांक १४ जुलै, २०२२ रोजी घेतलेल्या निर्णयाच्या अनुषंगाने निर्गमित करण्यात येत आहे.

१४. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा सांकेतांक क्रमांक २०२२०७१५१७४३१०७३२५ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षंकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(अजित पालवे)
कक्ष अधिकारी, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा. उप मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा. मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
५. अप्पर मुख्य सचिव, वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
६. प्रधान सचिव, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
७. प्रधान सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता, मंत्रालय, मुंबई
८. प्रधान सचिव, ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
९. प्रधान सचिव, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१०. प्रधान सचिव (नगर विकास-१), मंत्रालय, मुंबई.
११. प्रधान सचिव (नगर विकास-२), मंत्रालय, मुंबई.
१२. आयुक्त तथा संचालक, नगर परिषद प्रशासन संचालनालय, वरळी, मुंबई.
१३. महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१४. महालेखाकार (लेखा व अनुज्ञेयता)-१, मुंबई.
१५. महालेखाकार (लेखा व अनुज्ञेयता)-२, नागपूर.
१६. विभागीय आयुक्त (सर्व).
१७. जिल्हाधिकारी (सर्व).
१८. उप सचिव (अर्थसंकल्प), नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१९. राज्य अभियान संचालक, स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान संचालनालय, मुंबई
२०. आयुक्त, महानगरपालिका (सर्व).
२१. मुख्याधिकारी, नगरपरिषदा/ नगर पंचायती (सर्व).
२२. निवडनस्ती (नवि-३४).